

ДЕРЖАВА ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ПАРТНЕР МАЛОГО БІЗНЕСУ

Ісаченко Д.А.

В статье рассмотрены основные проблемы поддержки малого бизнеса, возникающие в системе государственного регулирования. Выделены основные пути их преодоления. Сформулированы основные принципы государственной политики, которые должны быть положены в основу поддержки малого предпринимательства.

В умовах ринкової економіки (якщо взяти її «класичний» варіант) закономірною є відмова від прямого втручання в діяльність підприємств. Думається, є підстави стверджувати, що новітня історія не знає жодного прикладу високо розвинутої, гнучкої, ефективно функціонуючої економіки без ринку. І для того, щоб цей ринок був соціально орієнтований, органічно вписувався у відповідні соціально-економічні моделі, що вельми багатообразні та не виключають одна одної, необхідний розвиток та уточнення функцій держави. Одним з перших М.І. Туган-Барановський, аналізуючи суперечність капіталізму, висунув тезу про необхідність державного регулювання економіки. І з цим важко не погодитися. Роль держави якісно розрізняється на етапах становлення, формування ринкової економіки та в умовах функціонування економіки ринкового типу.

Важливу роль в тому соціальному контексті, в якому діє мале промислове підприємництво, грає держава. Держава, по-перше, бере участь у формуванні тієї інфраструктури, без якої неможливий розвиток середнього класу і не тільки реалізація підприємницького потенціалу громадян, але і його формування (у вигляді освітньої системи, транспортної і комунікаційної інфраструктури чи системи права). По-друге, держава є, в усякому разі, в теорії - гарантом балансу прав та інтересів підприємців, виступаючих як наймачі, та їх найнятих робітників. По-третє, саме держава несе відповідальність за «відмови ринку» - в тих випадках, коли ці «відмови» багато в чому були спровоковані його неадекватною макроекономічною політикою.

Через виробництво та відтворення правил та інститутів держава може і повинна надавати могутній вплив на склад, структуру, економічні стратегії і поведінкові стереотипи малого підприємництва.

Нинішня українська держава — через нерозвиненість та слабкість інститутів, відсутність традицій взаємодії (що тільки ще зароджується) цивільним суспільством, а також високий ступінь автономії існуючої бюрократії цього суспільства - здійснює на нього, головним чином, репресивно-деструктивний вплив. В умовах відсутності необхідних інституційних умов ринкові механізми не можуть проявити творчого потенціалу.

Слабка інституціоналізація господарської сфери є головною перешкодою в рішенні виниклих проблем — це не специфіка української економіки. Це

об'єктивна межа будь-якої перехідної економіки. Особливість української ситуації полягає в тому, що порушення при здійсненні реформ основоположних принципів трансформації поступовості та поетапності — сприяло посиленню деінституціалізації економіки. Роль ринкових інститутів і механізмів в цих умовах буде нижча, а роль держави повинна бути вище. Саме держава повинна взяти на себе значну частину функцій, пов'язаних з розширенням сукупного попиту та активізацією інвестиційної діяльності, формуванням конкурентного середовища. Мова не йде про одержавлення економіки, а всього лише про більш зважені підходи до вирішення проблем ринкової свободи, відвертості національного ринку. Всі вони повинні вирішуватися з позицій зміцнення конкурентоспроможності вітчизняних виробників - великого та малого бізнесу, що відповідає природі змішаної економіки.

В цілому можна виділити загальні та спеціальні цілі господарської діяльності держави в даній області. До загальних цілей в участі держави в рішенні завдань розвитку малого підприємництва, відносяться:

- підтримка та розвиток конкурентних основ в економіці держави і її регіонів. Ринкова економіка може ефективно функціонувати за наявності безлічі господарюючих суб'єктів, які за своєю природою є суверенними і автономними, що розширюється. Тільки за таких умов неадекватна реакція на виклики ринку в одному місці (завищення цін, об'єму і якості пропонованих товарів і послуг і т. п.) буде компенсована дією безлічі інших господарюючих суб'єктів, які відповідним чином реагуватимуть (вирівнюючи та наповнюючи ринок) на рух кон'юнктури. Політика держави та що прийняті нею рамкові рішення для появи нових підприємницьких структур, включаючи малі виробничі підприємства, які сприятимуть формуванню конкурентного середовища, повинна розповсюджуватися на всі сегменти та види економічної діяльності, як регіону, так і народної держави в цілому.

При цьому слід віддавати собі звіт, що чим гостріше держава створює конкуренцію, тим більше малих підприємств, навіть тих, що вже давно діють на ринку, банкрутуватимуть, і особливо це відчуватиметься серед знов створених малих підприємств. Проте, якщо судити з досвіду багатьох країн з ринковою економікою, за сприятливих макроекономічних умов, які є результатом політики підтримки та розвитку конкурентних основ в економіці, динаміка створення нових малих підприємств стабільно перевищує динаміку закриття вже існуючих малих підприємств. Це, у свою чергу, створюються передумови для реалізації ще двох цілей політики держави по підтримці і розвитку малого бізнесу:

а) вирівнювання шансів для успішного старту, тобто створення умов для підприємницького старту будь-якого підготовленого, ініціативного громадянина, що володіє підприємницьким потенціалом, який хоче взяти на себе відповідальність за становлення малого господарюючого суб'єкта та найнятих працівників;

б) сприяння в рішенні проблеми зайнятості. Держава, будучи домінуючою політикою у всякому цивілізованому суспільстві, в перехідній, трансформаційній економіці, повинна взяти на себе відповідальність та зобов'язання щодо створення додаткових робочих місць в малому бізнесі замість ліквідованих в різних секторах економіки, що є передумовою соціальної

стабільності, яка необхідна для спішного просування економічних реформ, цілеспрямованої модернізації структури народногосподарського комплексу.

Слід сказати, що загальною метою державної економічної політики є підтримка інновацій. Що стосується малого бізнесу, то саме сюди на початку 90-х років перейшла значна частина науково-технічних та інженерних кадрів - зі своїми ідеями, розробками та досвідом. Тому така мета державної політики, як підтримка і розвиток інноваційного потенціалу, повинні знайти своє віддзеркалення на умовах функціонування малого бізнесу: здійснення науково-технічної політики, що забезпечує пільги для інвестицій, що вкладаються в НІОКР, що полегшують впровадження профінансованих державою розробок, може сприяти випереджаючому зростанню інноваційного малого бізнесу.

Наряду із загальними цілями, є і ряд спеціальних цілей, що визначаються специфікою об'єкту цієї політики. До їх числа відносяться:

- створення сприятливих загальних умов для економічної діяльності малих підприємств. В першу чергу, мова йде про законодавство, що встановлює правове поле для діяльності малих підприємств, регламентує його реєстрацію, ліцензування, оподаткування і т. д. Важливу роль грає усунення тут багатообразних форм дискримінації малого бізнесу, як з боку крупних конкурентів, так і органів влади, забезпечення рівноправного доступу до ресурсів для суб'єктів малого підприємництва.

Дана мета «нейтральна» щодо інших секторів народного господарства, оскільки її реалізація направлена на те, щоб зрівняти шанси малих підприємств з рештою груп господарюючих суб'єктів. Досвід, накопичений країнами з розвинутою ринковою економікою, а також практика трансформації економіки України свідчать, що при високому рівні монополізації економіки та тісному зрощенні інтересів великого бізнесу з інтересами впливових політичних еліт, держава, якщо вона прагне сприяти усуненню перенесень в структурі народного господарства, повинна проводити не просто політику щодо малого бізнесу, а політику підтримки малого бізнесу. Відповідно, метою такої політики є забезпечення життєздатності та підвищення конкурентоспроможності малого бізнесу, а також його адаптаційних ресурсів.

Така політика, що відповідає поставленій меті, виконує цілком конкретні та вузько спрямовані завдання. Серед них:

- підтримка стартуючи малих підприємств;
- підтримка малих підприємств в регіонах та за видами економічної діяльності, що відрізняються низьким рівнем розвитку та що мають особливо великий тягар соціальних проблем;
- пом'якшення умов доступу малих підприємств до особливо дефіцитних або дорогих ресурсів, придбати які на ринкових умовах малі підприємства самостійно не в змозі (виробничі площі, кредитні ресурси і т. п.), зокрема, шляхом стимулювання створення технопарків, бізнес-інкубаторів, інноваційно-технологічних центрів та ін.

Крім того, є ряд завдань, які малі підприємства самостійно вирішити не в змозі, та вони лежать в області державної підтримки малого бізнесу, обумовлені специфікою його положення в перехідній економіці:

- зниження трансакційних витрат, обумовлених, зокрема, поганим функціонуванням кредитно-фінансової системи, інформаційної та

товаропровідної інфраструктури;

- скорочення частки «тіньового обороту» в малому підприємстві;
- стимулювання налагодження коопераційних зв'язків між великим та малим бізнесом;
- додаткова підтримка малих підприємств на регіональному рівні в деяких галузях з метою подолання моноспеціалізації, що негативно позначається на соціально-економічному положенні регіону.

Реалізація цих цілей та завдань в умовах жорстких обмежених ресурсів, потребує строгої відповідності деяким принципам. Без цього політика відносно малих підприємств може перетворитися на хаотичне нагромадження окремих заходів, що здійснюються, головним чином під впливом сьогохвилинних тактичних завдань.

Вказані принципи визначаються, з одного боку, загальною концепцією державної політики щодо малих підприємств; з іншого боку, деякими загальними правилами організації державної політики в умовах української держави, які відносно нейтральні до загальної концепції.

Концепція державної політики щодо малого підприємства формується під впливом ряду об'єктивних та суб'єктивних чинників та обставин, найважливішими серед яких є:

- тип економіки (ринкова, перехідна);
- рівень розвитку економіки (розвинена, слаборозвинена і т. п.);
- тип державно-політичної системи (демократія, авторитаризм);
- пануюче на державному рівні уявлення про політику господарського порядку (соціальне ринкове господарство, ліберальне ринкове господарство і т. п.);
- рівень і тенденції розвитку найменшого підприємства.

Слід визнати, що рівень розвитку економіки, тип державно-політичного пристрою, пануюче уявлення про політику господарського порядку, в цілому визначаються типом економіки та знаходяться в певній залежності один від одного (хоча в кожен момент часу вони можуть розглядатися як незалежні, рівнозначні чинники, так що конкретна концепція державної політики щодо малих підприємств складається як рівнодіюча цих чинників).

Загальні рамки, в яких може формуватися концепція державної політики щодо малих підприємств в Україні, визначаються в найближчій та середньостроковій перспективі наступними обставинами:

- перехідний характер економіки, тобто незавершеність процесу формування ринку праці, капіталу, землі, інших чинників виробництва;
- економіка з переважаючим торгово-посередницькою, фінансовою діяльністю, при низькій частці переробної промисловості і наукоємних виробництв у ВВП;
- режим авторитарної демократії (як проміжний стан між демократією та чистим авторитаризмом), що регулярно вдається до популістських заходів в політиці, підсилюючи тим самим фіскальний тягар на суб'єктів економіки;
- стагнація або незначне зростання сектору малих підприємств за основними параметрами його розвитку.

У таких умовах вибір варіантів державної політики щодо малих підприємств не зводиться до альтернативи тільки управління в умовах соціального ринкового господарства (конкурентний порядок). У реальності в чистому вигляді ні те, ні інше не існує, швидше за все, це може бути якась більш менш еkleктична суміш першого та другого з переважанням управлінських елементів політики конкурентного порядку - на державному рівні.

Переважаання управлінських елементів більш відповідає початковим умовам та менталітету державного апарату, проте, через незавершеність ринкової трансформації і традицій, погрожує переродженням в систему жорсткого управління всіма юридичне самостійними господарюючими суб'єктами. В умовах української бюрократичної системи використання такого ресурсу, як регулювання доступу на ринки через різного роду дозвільні процедури (ліцензування, доступ до пільгових фінансових ресурсів, оренда нерухомості і т. п.) стане важливим елементом, якщо не концентрації, то практично державної політики щодо малого підприємництва.

Політика конкурентного порядку, яка характерна для нинішніх умов України, з властивими їй принципами державної політики щодо малого бізнесу менш органічна для української економіки. Проте низька ефективність управління та породжена політичними міркуваннями необхідність боротьби з корупцією та адміністративними бар'єрами спонукає державу використовувати в рамках концепції, що складається, тільки елементи політики конкурентного порядку, особливо в кредитно-фінансовій і податкових сферах.

Відповідно до поставлених цілей та принципів політика держави відносно малого підприємництва повинна будуватися таким чином:

а) упор на «м'які», непрямі форми підтримки, щоб підсилювати імпульси ринку, а не підміняти їх;

б) акцент на підтримку життєздатних малих підприємств, тобто держава повинна прагнути захистити їх від дії негативних чинників неринкового походження;

в) реалізація заходів, сприяючих підприємцям отримувати доступ до ресурсів;

г) перехід в області малого підприємництва на принципах регіоналізації, тобто за центром закріплюються розроблення загальної державної стратегії, законодавче забезпечення, розробка механізмів підтримки; конкретна ж підтримка здійснюється на рівні регіонів;

д) розмежування загальних державних та приватних підприємницьких питань підтримки малих підприємств; загальні – це підготовка кадрів, створення інформаційних центрів та інші елементи інфраструктури бізнесу, які підприємець малого бізнесу не може профінансувати; що стосується приватних підприємницьких завдань, які вони беруть на себе, - це кредитні ресурси, обладнання, технологія і т. п., які малі підприємства повинні забезпечити собі самі, отримуючи їх на ринкових умовах;

е) соціальний захист малого підприємства та його працівників; пенсійне та медичне страхування, соціальна підтримка у разі банкрутства підприємства.

Таким чином, зрозуміло, що суб'єктивні устремління, які тут викладені щодо державної політики розвитку малого підприємництва, носитимуть еkleктичний, внутрішньо суперечливий характер. Це можна пояснити тим, що в даний час держава бере на себе специфічні функції, властиві арбітражам, але в той же час, особливо на регіональному рівні - якісь функції гравця.

Така подвійність позиції держави породжує роздвоєння, суперечливе відношення до неї з боку малого підприємництва.

Література

1.Воротіна Л. Державна підтримка малого бізнесу в системі трансформаційної економіки України // Економічні реформи сьогодні. – 2000. - №8.

2.Колесникова Л. Предпринимательство и малый бизнес в современном государстве: управление развитием. – М.: Новый логос, 2000. – 290 с.

3.Смовженко Т.С. Державна політика розвитку підприємництва // ІРД НАН України. – Львів. – 2001. – 464 с.

4.Ісаченко Д.А. Малі промислові підприємства в трансформаційній економіці регіону // ІПРЕЕД НАН України – Одеса. – 2009. – 403 с.

5.Ленін Д. Ідеологія національної програми розвитку підприємництва // Пріоритети. Вісник Доктрини приватної ініціативи. – 2002. - №1.

6.Проблемні питання розвитку підприємництва в Україні: Інформ.-аналіт. та довідкові матеріали до парламентських слухань, 14 травня 2003 р. – К.: ВРУ. – 2003. – 39 с.

Abstracts

D. Isachenko

State as a social partner of small business

In the article basic problems are considered supports of small business, arising up in the system of government control. The basic ways of their overcoming are selected. Basic principles of public policy, which must be fixed in basis of support of small enterprise, are formulated.